

УДК 37.091.4(477):37.06

DOI:10.34142/nc.2025.3.25

Від ідей Г. Сковороди до практик В. Сухомлинського: просвітницькі засади та концепція партнерської сучасної співпраці закладів освіти й соціальних інституцій

Світлана Бакай

«Найкраще пізнати світ можна, пізнавши самого себе»

Григорій Сковорода

«Дитинство — це унікальний період, коли людина формується як особистість. Щоб виховати, треба стати другом дитини»

Василь Сухомлинський

У ХХІ ст. відбувається якісна трансформація ролі освіти у суспільстві, виникає переосмислення засад педагогічної взаємодії, а тому зростає значення партнерства закладів освіти й соціальних інституцій: бібліотек, культурних центрів, громадських організацій, в яких функціонує простір діалогу, співтворчості та соціального партнерства. Осмислення спадщини класиків української думки, таких як Григорій Сковорода та Василь Сухомлинський, відкриває нові можливості для формування концепції такої

співпраці. Г. Сковорода, як мислитель-просвітитель ХVIII ст., наголошував на самопізнанні як основі морального й інтелектуального розвитку, а В. Сухомлинський, видатний педагог ХХ ст., закликав до гуманістичних засад виховання, педагогіки серця та партнерської участі сім'ї й громади у розвитку дитини.

Зазначимо, що філософсько-педагогічна спадщина Григорія Сковороди має фундаментальне значення для формування української просвітницької традиції, особливо в аспекті особистісно орієнто-

ваного підходу до освіти. Його вчення, позначене глибоким духовним змістом, ґрунтується на концептах самопізнання, внутрішньої свободи, морального вдосконалення та природовідповідності розвитку індивіда. У центрі сквородинської філософії перебуває людина як самодостатня духовна особистість, яка прагне гармонії із собою, світом і Богом.

Нагадаємо, що однією з ключових ідей Г. Сковороди є вчення: «Пізнай себе», яке, на його думку, є головним завданням у житті кожної людини. У педагогічному аспекті цей вислів постає як заклик до розвитку внутрішнього потенціалу, розкриття «сродної праці», тобто діяльності, яка відповідає природним схильностям особистості. Освіта, на думку Г. Сковороди, має бути не лише процесом передачі знань, а насамперед — інструментом глибокого пізнання особистісної сутності та шляхом до самореалізації [1, 3].

Цікаво, що відомий афоризм Г. Сковороди «Усякому городу нрав і права, усяка має свій ум голова...» влучно репрезентує його уявлення про унікальність кожної особистості. Ці слова підкреслюють потребу в індивідуалізації освітнього процесу, врахування неповторності життєвого досвіду, здібностей і світоглядних понять для кожної особистості, зокрема молоді. Відповідно, сучасна просвітницька педагогіка, що орієнтується на гуманістичні принципи, цілком співзвучна з ідейним доробком українського мислителя [1].

На мою думку, педагогічні ідеї Г. Сковороди знаходять практичне втілення в концепціях сучасної освіти, зокрема у впровадженні індивідуалізованого та компетентнісного підходів. Серед актуальних освітніх практик, які продовжують просвітницьку традицію, можна виокремити такі:

1. Індивідуальні освітні траєкторії, коли розвиток учня (дитини, здобувача) як особистості з унікальними нахилами та здібностями передбачає відмову від уніфікованого підходу до навчання. Освітні траєкторії мають бути гнучкими, адап-

тованими до інтересів і потреб здобувача освіти. У цьому контексті принцип «сродності» Г. Сковороди є один із концептуальних орієнтирів особистісно орієнтованого навчання.

2. Проектна діяльність як форма самореалізації. В освітньому процесі проектна робота сприяє розвитку творчого мислення, самостійності, уміння працювати в команді, що є важливими складовими внутрішньої свободи особистості. Проектна діяльність дозволяє учням обирати теми, які їм близькі, розкривати власні таланти й застосовувати знання на практиці, що відповідає сквородинівському ідеалу гармонії теорії та дії.

3. Культурно-просвітницькі практики у співпраці з бібліотеками, музеями, культурними установами, громадськими організаціями тощо. Філософія Г. Сковороди була тісно пов'язана з національною культурою, традиціями та духовною спадщиною. Залучення учнів, молоді до культурних просторів сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку історичної пам'яті та патріотизму. Такі практики поглиблюють освітній процес, надаючи йому контекстуального змісту.

4. Інтеграція соціального досвіду в освітній процес. Саме освіта, на переконання Г. Сковороди, не може бути відірваною від реального життя. Включення учнів, молоді у суспільно значущу діяльність, волонтерські ініціативи, громадські проекти формує активну життєву позицію та сприяє моральному становленню особистості [1, 3, 6].

Отже, педагогічна спадщина Григорія Сковороди має глибокий просвітницький потенціал, який залишається актуальним у контексті сучасної гуманістичної освіти. Його ідеї — «пізнай себе», «сродна праця», повага до внутрішнього світу особистості, стають основою для розвитку індивідуального підходу, діалогічності у навчанні, інтеграції культурного та соціального досвіду в освітню практику. Осмислення його спадщини дозволяє не лише поглибити розуміння національної педагогічної традиції, але

й актуалізувати ціннісні орієнтири, які формують громадянську, духовно багату і соціально відповідальну особистість.

Безумовно, слід наголосити на гуманістичній педагогіці Василя Сухомлинського як основі співпраці. У сучасному освітньому просторі дедалі більшої актуальності набуває гуманістичний підхід, який орієнтується на всебічний розвиток дитини як особистості, становлення її внутрішнього світу, моральних переконань, емпатії та здатності до співжиття в суспільстві. В контексті української педагогічної думки особливе місце належить концепції саме В. Сухомлинського, чия спадщина й досі залишається джерелом натхнення для вчителів, вихователів та науковців.

Зазначу, що В. Сухомлинський розглядав школу не лише як інституцію для передачі знань, а передусім як життєве середовище для формування гуманних взаємин між дітьми та дорослими, простір для духовного зростання, самовираження, творчості. Він наголошував: «Школа має бути школою радості, школою людяності». У праці «Серце віддаю дітям» педагог підкреслював, що головна мета освіти полягає в тому, щоби виховати гармонійно розвинену особистість із високим рівнем моральної культури, здатну до співпереживання, взаємодопомоги та співпраці.

Один з його ключових постулатів звучить так: «Немає абстрактної любові до дітей, є конкретні справи — допомога, турбота, повага до дитячої гідності». Це твердження відображає глибоко гуманістичну позицію: справжня любов до дитини проявляється в конкретних діях, уважності до її потреб, прийнятті та підтримці її індивідуальності.

До речі, усвідомлюючи педагогічну діяльність як співтворчість і партнерство, В. Сухомлинський вибудував систему педагогіки, яка ґрунтується на низці ключових принципів:

1. Особистісно зорієнтоване виховання, де центральною фігурою освітнього процесу виступає дитина зі своїм унікальним внутрішнім світом. Завдання педа-

гога, не уніфікувати, а розкрити потенціал кожного учня, створити умови для його самореалізації та самоствердження. Педагог наголошував, що виховання має відбуватися «від серця до серця» через довіру, діалог, моральний приклад.

2. Спільна діяльність дитини й дорослого. Взаємодія між учнем і педагогом, побудована на основі співробітництва, сприяє формуванню довіри, взаємоповаги та відповідальності, за переконанням педагога. Спільна праця формує в дитині активну життєву позицію та вміння працювати в колективі.

3. Партнерство з родиною та громадою В. Сухомлинський розглядав як первинне джерело морального виховання. Він підкреслював, що ефективна педагогічна система можлива лише за умови єдності виховного впливу школи та сім'ї. Водночас важливою є й участь громади в житті ЗДО, школи, через спільні культурні події, трудові акції, творчі ініціативи.

4. Виховання через красу природи, мистецтва, культури. Саме гуманізація освіти, за В. Сухомлинським, неможлива без естетичного виховання. На його думку, краса природи, поезії, музики, народного мистецтва є могутнім чинником морального формування особистості. Природа для педагога була «живою книгою», через яку дитина вчиться бачити добро, гармонію, сенс життя.

5. Співзвучність із філософією Григорія Сковороди. Ціннісні орієнтири педагогіки В. Сухомлинського багато в чому перегукуються з філософськими ідеями Г. Сковороди. Зокрема, обидва акцентували увагу на внутрішньому зростанні людини, розвитку душевної гармонії, гідності, моральної свободи. Як Г. Сковорода говорив про «сродну працю» як основу щастя, так і В. Сухомлинський вважав, що справжній розвиток дитини можливий лише тоді, коли вона відчуває свою унікальність і сенс власної діяльності. Обидва мислителі високо цінували свободу вибору, природовідповідність у вихованні, а також розглядали духовність як провідний чинник формування особистості. Відтак педагогіка

В. Сухомлинського є не тільки методичною системою, але й філософською концепцією, глибоко вкоріненою в українській гуманістичній традиції [7].

тже, гуманістична педагогіка Василя Сухомлинського — це потужне ідейне джерело для побудови системи освіти, що ґрунтується на принципах співпраці, довіри, взаємної поваги й духовного зростання. Його ідеї не втрачають актуальності у XXI ст., особливо в умовах потреби в переформатуванні освітнього процесу відповідно до вимог дошкільної освіти, Нової української школи. Спираючись на цінності людяності, партнерства, краси й духовності, педагоги можуть створювати середовище, в якому дитина почувається гідною та унікальною індивідуальністю.

Необхідно зосередитися на висвітленні концепції партнерської співпраці в сучасній освіті, гуманістичного підходу у світлі ідей Г. Сковороди та В. Сухомлинського. Партнерська модель освіти ґрунтується на принципах рівноправності, довіри, взаємоповаги та спільної відповідальності. Вона передбачає активну участь усіх суб'єктів освітнього процесу: дітей (учнів), учителів, педагогів, батьків, представників громади, культурних і соціальних інституцій. Ключові компоненти цієї концепції включають:

- рівноправну участь усіх учасників освітнього процесу в ухваленні рішень;
- спільне проектування змісту й форм освітньої діяльності;
- інтеграцію ресурсів різних соціальних інституцій (бібліотек, культурних центрів, громадських організацій тощо);
- створення міжсекторальних освітніх кластерів, що об'єднують освіту, культуру, громадський сектор [2, 4].

Зауважу, що практичне втілення концепції партнерства можна репрезентувати через функціонально-рольову модель:

- ЗДО, школа виступають координаторами, ініціаторами освітніх і соціальних ініціатив, інтеграторами ресурсів громади;
- бібліотека як інформаційний та методичний ресурсний центр, що під-

тримує розвиток читацької культури, критичного мислення й самостійного навчання;

- культурні установи (музеї, театри, будинки культури) формують естетичне середовище, збагачують духовний світ дитини, стають простором зустрічі з мистецтвом;

- громадські організації забезпечують простір для реалізації соціальних проєктів, волонтерства, розвитку громадянської активності;

- сім'я — це повноцінний співучасник освітнього процесу, що підтримує цінності спільноти й сприяє цілісному розвитку дитини [2, 4, 5].

У контексті партнерської співпраці ідеї Григорія Сковороди, мов провідники істини, особливо актуальні, де кожен учасник освітнього процесу має знайти свою «сродну роль» у спільному розвитку, тобто виявлення внутрішнього покликання через спільну дію. Своїм висловом «Світ ловив мене, та не впіймав» він наголошував на пріоритеті духовної свободи та незалежного мислення. Партнерська освіта втілює цю ідею в сучасному контексті: виховує вільну, критично мислячу особистість, здатну до самовизначення й морального вибору [1].

Василь Сухомлинський, педагогіка якого «школа серця», вбачав у партнерстві основу виховання гуманної, моральної особистості. У своїй «Школі радості» він реалізував принцип співпраці школи з батьками, громадою, природним середовищем. Його педагогіка — це педагогіка довіри, любові, діалогу. В. Сухомлинський вважав, що справжнє навчання можливе лише в умовах емоційного комфорту, співпереживання й взаємної підтримки. «Без серця немає виховання», і ця думка є центральною у його підході. Саме тому партнерська співпраця, що базується на моральних засадах, є природним продовженням ідей Сухомлинського у сучасному освітньому просторі [7].

Порівнюючи ідеї двох мислителів, мов діалог крізь століття, вбачаємо спільне:

Григорій Сковорода	Василь Сухомлинський
Самопізнання як основа розвитку	Особистісно зорієнтоване виховання
Природність і внутрішня свобода	Повага до індивідуальності
Єдність освіти й виховання	Гуманістична педагогіка
Просвітницька роль педагога	Педагогіка серця

Ідеї педагогів залишаються актуальними, збагачуючи сучасні моделі партнерства. А сучасні освітяни, педагоги та вчителі можуть окреслити для себе перспективи розвитку освітнього середовища, зокрема:

1. Цифровізація партнерської взаємодії, коли в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій важливою перспективою є впровадження сучасних ІТ-рішень для ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу: учнями, вчителями, батьками, закладами освіти, громадськими організаціями та бізнесом. Це передбачає створення цифрових платформ для комунікації, обміну ресурсами, спільного планування та реалізації освітніх ініціатив. Такий підхід сприяє прозорості, оперативності рішень і розширенню можливостей для всебічного партнерства.

2. Створення інноваційних освітніх кластерів. Формування освітніх кластерів — це об'єднання навчальних закладів, наукових установ, підприємств і органів влади навколо спільної мети — впровадження інновацій в освіті. Такі кластери стають простором для експериментування, пошуку нових форм і методів навчання, інтеграції теорії та практики. Вони забезпечують більш тісний зв'язок між освітою, наукою та ринком праці, сприяючи професійній орієнтації молоді та підготовці конкурентоспроможних кадрів.

3. Розвиток громадянської активності учнів та молоді. Сучасна освіта має на меті не лише передачу знань, а й формування свідомих, відповідальних громадян. Сприяння розвитку громадянської активності учнів включає залучення їх до соціально важливих проєктів, волонтерського руху, учнівського самоврядування, участі в обговоренні важливих питань шкільного та місцевого життя. Це сприяє вихованню ініціативності, лідерських якостей, нави-

чок критичного мислення та командної роботи [2].

Таким чином, концепція партнерської співпраці — це не просто організаційна модель, а світоглядна парадигма, що відповідає гуманістичним орієнтирам. Вона формує нову якість освіти, де заклад перестає бути ізольованою інституцією, а стає серцевиною громади, простором для творення цінностей, розвитку особистості, суспільної взаємодії. Концепція партнерства сприяє формуванню середовища, де кожен учень має можливість самопізнання, творчості та соціального розвитку. Реалізація таких підходів потребує системної підтримки, професійної підготовки педагогів і розширення партнерських зв'язків.

Поєднання ідей Григорія Сковороди та практик Василя Сухомлинського виступають ідейним фундаментом для осмислення та втілення цієї моделі, спонукаючи сучасну педагогіку до пошуку нових шляхів розвитку в дусі свободи, духовності та любові.

Література:

1. *Бакай С.Ю.* Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г. С. Сковороди на Слобожанщині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. Харків, 2004. 263 с.
2. *Бакай С.Ю.* Педагогіка партнерства з соціальними інституціями як вагомий чинник взаємодії учасників освітнього процесу між ВНЗ та ЗДО при підготовці майбутніх вихователів // *Новий Колегіум*. 2021. №1. С.84–89.
3. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.* Григорій Сковорода — ідейна спадщина і сучасність: віртуальна виставка до 300-річчя від дня народження.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ

4. *Нові горизонти освіти: дослідження партнерської взаємодії закладів освіти і соціальних інституцій* // *Освіта України*. 2022. №2.

5. *Освіта у громадах: посібник з організації партнерської взаємодії*. Київ : Інститут модернізації змісту освіти, 2020.

6. *Стрельніков В. Ю., Вонсович Л. П.* Застосування творчої спадщини Григорія Сковороди для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах

вищої та фахової передвищої освіти // *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (208). С. 72–76.

7. *XIII Міжнародні та XXX Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю»*, 24 вересня 2023 р., м. Київ : зб. наук. праць / [редкол.: О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, В. Л. Хромець та ін.] ; НАПН України ; Інститут проблем виховання. Київ : [ІПВ НАПН України], 2023. 236 с.

05.08.2025

Відомості про автора:

Бакай Світлана Юріївна — кандидат педагогічних наук, доцент; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: s.bakay70@ukr.net; ORCID: 0000-0003-0238-0791.